

Dějiny Židů v Polné.

Z obšírného spisu, který o dějinách ž. o. v Polné napsali Břetislav Rérych, ředitel m. školy v P. a MUDr. Frant. Půža, lékař v Příbyslavi a který hodlá naše nakladatelství v příhodné době vydati jako zvláštní publikaci, vybral jsem pro toto dílo některá data.

První zprávy o Židech na pomezí českomoravském jsou z r. 1415 a týkají se zápůjčky 14 kop grošů českých panu Čenku z Ronova od pana Ruprecht z Oušova. V dlužním úpisu je věta: "... kdyby omeškali (s platem), tedy mají věřitelé plnou moc a právo, aby svých peněz dobyli a vzali v křesťanech a židech". V „Právním manuálu města Polné“ je nejstarší zápis o Židech z r. 1582, a to již dosti hojných; m. j. je zde i opsána „velká židovská přísaha“.

R. 1608 vystavil Jan Zejdlic z Šenfeldu polenským řezníkům cechovní pořádek, v němž se upravuje i Židům výsek a prodej masa. Tých pán sjednal s Židy r. 1617 smlouvu ohledně jejich hřbitova a poplatky za pochovaní Židy.

Obrat v osudu Židů nastal, když r. 1676 navštívil P. nový majitel panství Ferdinand kníže z Dietrichštejna. Přes různé stížnosti na Židy, jak je přednesli měšťané, dovolil kníže Židům vésti obchod všeho druhu, také ve vlně, leč připojil k tomu zákaz dovozu špatného druhu vlny a látek.

Kníže Ferdinand z Dietrichštejna nařídil polenskému magistrátu, aby pro Židy po způsobu jiných měst vystavěl na vykázaném místě v Dolní ulici zvláštní domky. Tímto ustanovením počali Židé v P. tvořit samostatné a samosprávné těleso, zastupované na venek rychtářem a přisezými.

O Židech polenských nacházíme se zprávy též v „Právní polenské knize“ z r. 1582, v „Patentní knize“ z r. 1642, v gruntovních knihách od r. 1562 a hlavně v „knihách židovských“ od r. 1562 z polenského soudu. Z novějších: „Uraltes Jugendgrundbuch“ (1774), „Juden Urkundenbuch“ (1803, 1818, 1826), „Juden-Instrumentenbuch“ (1836, 1844), „Jüd. Polnaer Intabulationsbuch“ (1803) a „Nová instal. kniha“ (1883). Dále: „Uhraltess Schulsesselbuch“ (1684), „Neues Schulsesselbuch der Grossen Synagoge“ a j.

Později nezdála se panství blízkost ghetta dosti dobrou, proto hledáno bylo místo nové, snadno zakoupitelné, za horní branou. Jeho velikou výhodou bylo, že hraničilo na městskou zeď a že se sem rozkládala velká zahrada domu č. 4.

R. 1681 uzavřeli representanti žid. Izák Michl, rychtář, Izák Herschl, Abraham Aaron, přisezení, Jakub Gíml a Eliáš Wolf smlouvu s purkmistrem a radou města P., podle níž se město P. uvolilo koupiti pro stavbu 16 žid. domků na horním předměstí zchátralý dům Václava Zarovnického se zahradou za 325 kop míš., pak stodoļu se zahradou Kašpara Sataura za 70 kop míš. Židé se uvolili platiti každoročně věčný úrok po 45 kr. z každého vystavěného domu a příspěvek na kontribuci 20 zl. ročně. Za to

směli si Židé postavit i koželužnu za roč. poplatek 15 zl. rýnských k dobru města P. Kromě těch na smlouvě podepsaných byli v P. r. 1681 ještě tyto rodiny: Moyeses Juda, Simon Herschl, Abraham Horosecký, Judas Lederer, Abraham Wiener, Michael Josef, Isakh Pinkas, Aaron Wolf, Elias Polakh. Nakladem knížecí vrchnosti vystavěna byla též kašna, při ní velké koryto, kde si Židé mohli přechovávat ryby, začež platili 6 zl. ročně na vodáka.

Pod trestem 6 říšských tolarů zavázali se Židé odbíratí kořalku jen ze zámecké vinopalny a víno jen z knížecích sklepů v Mikulově.

Před r. 1681 byla malá modlitebna v domku Žida Samuela. Přáním ž. o. bylo mít synagogu ve svém středu. Dne 14. srpna 1684 uzavřena byla mezi vrchností a polenskou ž. o. smlouva, kterou se vrchnost zavázala vystavěti ze základu novou synagogu z kamene, cihel, s pěkným klenutím až pod střechem a opatřiti všechno vnitřní zařízení. Mimo to udělá vrchnost klenutou studni a lázeňskou místnost, začež budou Židi platiti 10 zl. věčného úroku do důchodu panského. Stavba synagogy stála 474 zl. a 41½ kr.; ž. o. přispěla na ni hotově 224 zl. 41¼ kr. a zbytek zavázala se zaplatiti po částech.

R. 1714 povolena byla ž. o. stavba obecního domu u vedle synagogy. Roční poplatek byl 2 zl. 20 kr.

R. 1703 dostalo se Židům v P. významného ohodnocení novými výsadami, které přinesly jejich obchodování veliké výhody. Jejich důsledkem bylo, že množila se udání měšťanů, stížností do Židů, „že vyvřešeným tříselm znečištějí křesťanské domy, že neváží na městské váze, nýbrž pokoutně a doma; konečně žádal i magistrát o zvýšení žid. poplatku na 30 zl.

Průběhem 18. stol. žid. město v P. několikrát vyhořelo. Po prvé r. 1712, pak 1734 a 1740, čímž po každé těžce nastrádaný majetek Židů byl zničen.

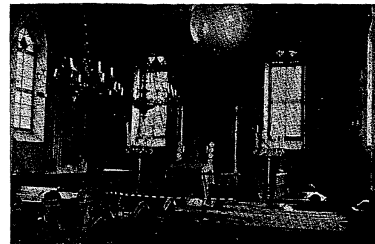
Počet systemisovaných míst rodinných v ž. o. v P. vzrostl do r. 1811 na 87 duší.

První případ, že přestoupil Žid v P. z víry své na katolickou, zaznamenán byl r. 1832; byl to Šalamoun Brady, který pozbyl tím činem své „famliantství“ a na jeho místo nastoupil jeho bratr Joachim.

Správce dietrichštejnského fideikomisu, hr. Vratislav z Mitrovic, pokusil se r. 1823 přinutiti polenské Židy k placení t. zv. „Schutzgeld“, jak tomu bylo i na jiných místech v Čechách. Židé se statečně bránili, že ta dávka je již v platech, které vrchností odvádějí, inkamerována. Toliko 2 famliantů se dobrovolně uvolili k placení ochranné taxy 3 zl. ročně, avšak po rozhodnutí polit. úřadu, že taková taxa je v té době již nezákonná, přestali jí platiti i oni dva famliantů, kteří se k ní uvázali. Oba se na vrchnostenském úřadě v Příbyslavi „neslušně chovali“ a byli proto bez soudního výslechu arrestováni v nezdravé místnosti; zatím jim vrchnost v jejich domácnosti zabavila peřiny. Krajský úřad vzal jejich stížnost na vědomí, a r. 1826

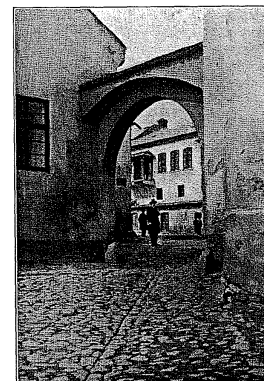
Hermann Basch

Synagoga (onitřek)

Agnes Pollatschek

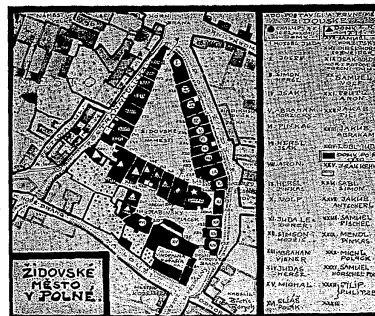
Židovská brána

Karel Subert

Kr. rb. Dr. Philipp Pollatschek

ŽIDOVSKÉ MĚSTO V POLNĚ

Max Poláček

Zofie Poláčková

vynesl rozsudek, že vrchnost k vymáhání ochranné taxy nebyla oprávněna. Za svévolné žalářování dvou Židů má vrchnost zaplatiti 2 zl. k. m. pokuty ve prospěch místních chudých a zabavené peřiny musela ihned vrátiti. Z rozsudku odvolala se vrchnost k zemskému guberniu, které však rozsudek ten v plném rozsahu potvrdilo. Veliká katastrofa stihla žid. město v Polně r. 1823; vznikl veliký požár, který ztrávil celé žid. město a část velkého náměstí.

Když r. 1836 císař Ferdinand V. jel do Jihlavy, uvítala jej zde i deputace polenských Židů se skvostnými prapory a torou, kteréž pro vzácnou práci byly obdivovány. Počet Židů byl r. 1841 ještě 557 duší!

Když r. 1861 polenští Židé opravovali synagogu, povolilo jim panství vrchnostenský úřad 80 zl., neboť „ž. o.“ s výjimkou několika málo, pozůstává skorem vesměs z chudých, obchodem se živících Židů, kteří buď s ničím, nebo jen nepatrně k té opravě přispěti mohou“.

R. 1863 vznikl však znovu požár; hořelo 200 domů a mezi nimi všech 32 židovských domů, synagoga a žid. obecní dům. „Velký oheň z r. 1863“ byl pro Polnou ohromnou ranou! Veškeré obyvatelstvo bylo tehda jednovšerá na mizině. O ohni tom psaly noviny celého světa a pohorělým dostalo se darů z celého Rakouska. V devítičlenné rozdělovací komisi byli zastoupeni Židé Jáchymem Baschem, Jakubem Kleinem a MUDr. Šim. Hoffmannem.

Jesté nezačely se staré rány, když přišla válka pruská r. 1866. Zde na hranicích očekávali bitvu samotní Prusové. Po rozhodnutí válce — od 6. července utíkala skrze město P. poražená armáda rakouská.

R. 1867 byla stavěna zde železnice, ale její stavba byla tak nešťastně vedena, že na příkl. Kutná Hora, Polná, Jihlava byly ponechány stranou, čímž tato města, zvláště pak Polná, byla hospodářsky velice poškozena. Z toho důvodu se mnoho žid. rodin z Polné odstěhovalo do velikých průmyslových měst, kde — jako rodina Russova v Praze, Wallenfeldova v Budapešti a Weiszova v Záhřebě získaly vynikající postavení.

Hrozná rána stihla Polnou r. 1866! Hned po válce pruské zavítal do města zlopověstný host. Jeden z vojínů klesl na pekelské hrázi za podezřelých příznaků cholery a hned v zápětí vnikla cholera do předlédného žid. města a tu zle řádila. Zemřel na ni sám židovský lékař dr. Hoffmann. Demně zemřelo až 22 lidí a obětí bylo na 450!

R. 1890 nastalo vyklidování žid. ghetta v Polně a odtud četné žid. domky se prodávaly; při sčítání lidu toho roku bylo v Polně z 4928 osob ještě 238 Židů. Nábož. obec se jesté dosti udržovala, protože k ní náleželi četní Židé z okolí. Chloubov polenských Ž. byl jejich starý rabí Ph. Dr. Ph. Polatschek, který byl učeným talmudistou a znatel jazyků.

Žid. náh. škola německá držela se do r. 1899 s posledním učitelem židovským Ign. Kohnem, jemuž zbyli na konec jen dva žáci. V těch dobách darilo se ovšem dobře nově sem z Vidně vnikajícímu anti-semitismu. Avšak i naše vynikající časopisy hověly tomuto hnutí, takže snadno pochopíme prostředí, které předcházelo aféře Hilsnerově.

Dne 17. července 1898 nevrátila se do svého domova 23letá Marie Klímová a již tehdy vyskytly se pověsti, „že ji Židé zasaňtročili“. Když pak dne 29. března 1909 byla nalezena mrtvola jiné dívky, Anežky Hružové, v mláži „Březina“ opodál cesty za okolností velmi podezřelých, tu vznikla, podporována videnskými žurnalisty křesťanskosociální legenda,

že Hružová se stala obětí nábož. fanatismu, že na ni byla spáchána „vražda rituální“. Došlo k velikému pobouření a demonstracím proti Židům. Vláda povolala do Polné četů 14 četníků z Lublaně, která tři demonstranty zatkla. Fama obviňovala z vraždy té potulného Žida Leopolda Hilsnera, který byl na konec vskutku odsouzen k smrti. Rozsudek vzbudil u všeho Židovstva světa ohromné vzrušení a protesty stihaly protesty. V říšské radě bylo hojně interpelací, z nichž nejvíce prospěla ona prof. T. G. Masaryka, která vyšla i v brožuře: „Nutnost revidovati polenský proces.“ Nemůžeme zde pro nedostatek místa celý pro obec žid. v Polně a pro Židy v celé tehdejší říši rakouské na výstos významný a bolestný děj vylíčiti a odkazujeme čtenáře na práci dra Rychnovského „Viděle „Masaryk a židovství“. Nevinně odsouzený Leopold Hilsner dostal se na svobodu teprve po návratu našeho pana presidenta Masaryka do osvobozené vlasti.

Po aféře Hilsnerově se odchod Židů z Polné a z venkova vůbec velmi zrychlil; opouštěli venkov a táhli se do velikých měst. Židovské dcery vydávaly se z místa a tak rodiče starší setrvali v Polně, vymřela obyčejně některá stará žid. rodina. Jesté za doby světové války oživilo polenské ghetto, když sem přišli polští a ruští uprchlíci; tu jejich hovor, polský, německý a žargon ožyl se ghettem. Když však Rakusané vytlačili Rusy, vrátili se Židé zpět až v r. 1917.

Nábož. obec polenská při počtu 85 Židů r. 1921 nemohla více držeti rabína. Poslední z nich, David Alt, odešel odtud r. 1920. První česká svatba v Polně konala se r. 1922 za nynějšího představeného ž. n. obce K. Šuberta a vykonal ji dr. Rich. Feder, rabín z Kolína n. L.

Zánik ghetta pokračuje dalším odprodejem domů, jichž je nyní jen velmi poskovnu v rukou židovských. R. 1932 bylo jich jen 8 domů a všeho žid. obyvatelstva bylo v Polně 63 duší. R. 1928 zemřel ve vídeňském Rothschildspital 59letý Leopold Hilsner, který si v posledních letech přeměnil jméno na Himmler. Odpykal si 20 let zprvu na Pankráci, potom ve Steinu a půl roku pro urážku císaře; propuštěn byl v amnestii. Oženil se potom s Terezií Rosendorfovou ve Vel. Meziříčí a byl podporován svými souvěrci.

První zmínky o starém žid. hřbitově v Polně jsou z r. 1612, ale zdá se být o mnoho starší. Některé kameny s hebr. nápisy jsou téměř již nečitelné.

Žid. dům č. III měnil — jako jiné domy — často svého majitele. R. 1817 prodal jej Abraham Friesch Židu Friedmannu Hüttlerovi a jeho ženě Barboře, kteří jej postoupili Jakubu a Lauře Hüttlerovým, v jejich majetku dům zůstal do r. 1928. Starí Hüttlerové žili zde na výměnku, berouce 20 zl. ročně. Barbara Hüttlerová zemřela 1. července 1835 „na slabost stáří“. O Židu Hüttlerovi z Polné viz poznámku též v „Dějínách Židů v Liberci“. Udržují se pověsti, že nynější kancléř německý, Adolf Hitler, pochází z této židovské rodiny Hüttlerů z Polné.

R. 1823 připomíná se učitelem v Polně Josef Kuhn. Děkan Martinec líčí jej jako hodného a příčinnivého učitele, který požívá důvěry nejen Židů, ale všech svých představených, jmenovitě u biskupské konsistoře a krajského úřadu. Zajímavé, že žid. obec se s učiteli křesťany velice dobře snášela. Různice mezi školou a obcí nastaly, když dosazen byl sem žid. učitel Šalamoun Nathanský (r. 1826); docházely totiž žaloby na kruté jeho zacházení s dětmi. Prý zranil nebezpečně žáka Mojžíše Basche.

Soupisy majitelů domů ghetta.

1. Židé před založením ghetta známí jménem a mezi křesťany bydlící:

1581: Samuel Sax, Chaju Sax, Mojžíš Černý Žid, Absalon z Velké Losenice. (Z právní knihy polenské.)
1650: Samuel z Růžové ulice a jeho synové čtyři. Abraham na Pátku. Ostatních 10 rodin. (Zdanění č. měst.)

2. Soupisy Židů z r. 1676 po městě po různu bydlících. Do ghetta pod Dolní branou, jež zrušeno 1681.

1. Moyses Juda, 2. Josef Samuel, 3. Simon Hirschl Trebický, rychtář, 4. Jakob Judas, 5. Abraham Horzický, 6. Pinkas Samuel, 7. Abraham Moyses, 8. Aron Abraham, 9. Jakob Pinkas, 10. Volf Moyses, 11. Judas Hirschl, 12. Moyses Gimřle, 13. Abraham Schlesinger, vídeňský, 14. Jakob Juda, 15. Michl Samuel, polenský, 16. Eliáš Volf-Polák.

3. Soupisy prvních majitelů židovských chalup z r. 1681 v ghetě za Horní branou.

1. Michl Samuel, 2. Josef, 3. Simon Hirschl, 4. Isák, 5. Abraham Horzický, 6. Pinkas, 7. Herschel Isák, 8. Aron, 9. Herschel Pinkas, 10. Volf, 11. Judas Lederer, 12. Simson Moyses, 13. Abraham Viener, 14. Judas Herschel, 15. Michael S., 16. Eliáš Polák.

4. Soupisy majitelů prvních (16) a druhých (6) domů r. 1732 v ghetě za H. branou.

1. Samuel Simon, 2. Isael Bodanský, 3. Josef Simon, 4. Salomon Polák, 5. Veite Samuel, 6. Löbl Josef, 7. Isak Philip, 8. Hirsch Abraham (Horzický), 9. Nathan Volf, 10. Moyses Simeon, 11. Volf Aron, 12. Jakob Simon, 13. Samuel Moyses, 14. Josef Judas, 15. Simeon Michl, 16. Antscherle Abraham, 17. Hirsch Simeon, 18. Pinkas Abraham, 19. Isak Kehvall, 20. Ketzal Aron, 21. Pinkas Samsón, 22. Hirsch Judas, 23. Sabl Simon, 24. Isak Abraham.

5. Soupisy majitelů prvních (16), druhých (6) a třetích (9) domů celého židovského města a jejich dítů v ghetě za Horní branou r. 1774.

1. Michl Feischl, Isael Pinkus.
2. Lazar Samuel.

3. Gabriel Ronauer.
4. Aron Salomon, Jakub Samuel.
5. Volf Herschel, Isak Herschel, Jakob Herschel, Filip Herschel.
6. David F. Horzecký, sirotci Filipa Horzeckého.
7. Moyses Horzecký.
8. Herschl Horzecký, Jakob Jos. Horzecký, Herschl Samuel, Löbl Aron, Herschel Samuel a Pinkas Samuel, Pinkas Samsón a Hersch Löbl Markus, David Löbl.
9. Pinkas Löbl, Beile Pinkasovna, Pinkas Samuel, Löbl Isak.
10. Samuel Löw.
11. Židovský lazaret (č. špitál).
12. Isak Markus, Moyses Samuel Horzický.
13. Löbl Schneider, vd. Jahere, Resl.
14. Abraham David.
15. Knížecí vinopalna.
16. Jakob Pulitzer, Aron Phil Pulitzer, Lazar Pulitzer, Jakob Phil Pulitzer.
17. Michl Isák, Isael Pinkas, vd. Rachel, Anna Volf.
18. Gerschen Herschl, Nathan Löbl, David Löbl.
19. Joachim Samuel Radönn, žid. obec.
20. Isak Meisterl, vd. Meisterlín, Samuel Meisterl, Abraham Horzický.
21. Chome Chiva, Isak Herschel, Isael Pinkas.
22. Abraham Isak, Vitib Jachel.
23. Jakob Abraham, Abraham Feischl, Susman a Samuel Feischl, Moyses Jáchym.
24. Löbl Judas, David Moyses, Feischl Löbl, Gerschel Moyses, Samuel Josef a Isae Josef, Nathan Pinkas, Volf Podanský, Simon Isak.
25. Erasim Herschl, Lazar Antscherl, Abraham Lazar.
26. Sabl Simon, Hendl Samkina, Edl Samkin, Isak Jakob, David Filip, Samuel Podanský, žid. obec, Pinkas Samsón, Simon Sabl a Abraham Sabl.
27. Jakob Antscherl, Lazar Antscherl, Abraham Lazar.
28. Nathan Pinkas.
29. Mündl Pinkas, Samuel Pinkas.
30. Michl Polák, Herschel Polák.
31. Samuel Herschel Polák.
32. Philipp Pulitzer.
33. Herschel Polák.
34. Žid. obec (synagoga).